

پاسخ به شبہات کلامی
دفتر پنجم:

معاد

محمد حسن قمران قراملکی

www.kotab.ir

پاسخ به شبهات کلامی
دفتر پنجم: معاد
محمدحسن قردان قراملکی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی

چاپ پنجم: ۱۴۰۳

تعداد کپی: ۲۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۰۳۳۰۸

چاپ و صحافی: ایران چاپ

سرشناسه: قردان قراملکی، محمدحسن

عنوان و نام پدیدآور: پاسخ به شبهات کلامی / محمدحسن قردان قراملکی

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۴۰۳.

مشخصات ظاهری: ۴۲۱ ص. شابک: 978-600-108-124-8

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابخانه.

موضوع: ح. ۱. خداشناسی - ح. ۲. دین و نبوت - ح. ۳. پیامبر اعظم (ص) - ح. ۴. امامت - ح. ۵. معاد.

موضوع: کلام و دفاعیه‌ها و ردیه‌ها.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۴پ۲ ق۴/۸/۸/BPT17

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۴۲

شماره کتابخانه ملی: ۱۰۵۹۹۳۳

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است.

دفتر مرکزی: تهران، خیابان شهیدبهشتی، تقاطع بزرگراه

شهید مدرس، پلاک ۵۶، تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

فروشگاه کتاب اندیشه: تهران: خیابان انقلاب، روبروی

درب اصلی دانشگاه تهران، پلاک ۱۲۴۸، تلفن: ۶۶۱۷۵۶۷۰

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۲۱	پیشگفتار
۲۵	مقدمه
۲۶	مزایا و نوآوری‌های تحقیق
۲۹	درآمد
۲۹	یکم: روح و اثبات تجرد آن
۳۱	اشاره‌ای به اقسام وجود
۳۲	ادله وجود روح مجرد
۳۲	الف) ادله عقلی و فلسفی
۳۳	۱. دوگانه‌انگاری (علم به تفاوت روح و بدن)
۳۳	۲. انطباق کبیر بر صغیر
۳۴	۳. ثبات صور ذهنی
۳۵	پاسخ به یک شبهه
۳۵	۴. یادآوری صور پیشین
۳۷	۵. هماهنگی و حکم در صور ذهنی
۳۸	۶. تصور کلیات
۳۹	ب) شواهد علمی و تجربی
۳۹	۱. ارتباط با ارواح
۴۱	۲. مرگ موقت

- ۴۲..... ۳. رؤیای صادقانه
- ۴۳..... ۴. روشن بینی
- ۴۵..... دوم: امکان معاد
- ۴۵..... امکان زنده شدن بدن دنیوی
- ۴۵..... ۱. روح، حقیقت انسان
- ۴۶..... ۲. امکان اعاده بدن دنیوی برای قادر مطلق
- ۴۶..... الف) خلق از عدم
- ۴۷..... ب) وقوع، بهترین دلیل بر امکان
- ۴۸..... ۳. سازگاری علم با تجدید حیات بدن دنیوی
- ۵۰..... سوم: ضرورت معاد
- ۵۰..... ۱. صفت حکمت الهی
- ۵۱..... ۲. برهان حرکت
- ۵۱..... ۳. فطرت
- ۵۲..... تقریر جدید (ضرورت منطقی خارجی برای فطرت = تضایف)
- ۵۴..... ۴. عدالت
- ۵۴..... ۵. برهان حرکت
- ۵۵..... ۶. تجرد روح
- ۵۶..... چهارم: ادله معاد
- ۵۶..... ۱. رویکرد عقلی
- ۵۶..... ۲. رویکرد علمی و تجربی
- ۵۶..... ۳. رویکرد نقلی

فصل اول: شبهات منکران معاد..... ۵۹

- ۶۱..... شبهه اول: استبعاد معاد
- ۶۱..... شبهه دوم: فقدان دلیل برای معاد
- ۶۲..... شبهه سوم: قیامت متعارض با علم کیهان شناسی
- ۶۳..... تحلیل و بررسی
- ۶۳..... ۱. قیاس باطل

- ۶۳.....۲. پیش‌بینی دانشمندان از افول ستارگان
- ۶۵.....۳. نادیده‌انگاشتن خداوند قادر مطلق
- ۶۶.....شبهه چهارم: استحاله اعاده معدوم
- ۶۶.....تحلیل و بررسی
- ۶۷.....شبهه پنجم: توجیه معاد با تناسخ
- ۶۷.....تحلیل و بررسی
- ۶۷.....۱. استحاله رجوع مجرد به ماده
- ۶۹.....۲. تعطیلی نفس
- ۷۰.....۳. لزوم اجتماع دو نفس در یک بدن
- ۷۱.....۴. فقدان ملاک وحدت نفس
- ۷۱.....۵. ظهور رجوع تناسخ به معاد
- ۷۲.....۶. تناسخ ناهایر با حکمت الهی
- ۷۲.....شبهه ششم: وقوع تناسخ در پیامبران (مسخ)
- ۷۳.....تحلیل و بررسی
- ۷۳.....۱. عدم خروج نفس از بدن
- ۷۳.....۲. تحول ملکات انسانی به حیوانی
- ۷۴.....۳. اهلاک یک نوع و ایجاد نوع دیگر
- ۷۴.....شبهه هفتم: بازگشت ائمه به دنیا (رجعت: ۱)
- ۷۴.....تحلیل و بررسی
- ۷۴.....۱. تفاوت رجعت با تناسخ
- ۷۶.....۲. تمثیل مثالی
- ۷۷.....۳. انشای بدن دنیوی توسط نفس
- ۷۷.....شبهه هشتم: زنده‌شدن بعضی از مردگان در عصر پیامبران (رجعت: ۲)
- ۷۷.....الف) رجعت غزیر به دنیا
- ۷۸.....ب) زنده‌شدن همراهان حضرت موسی
- ۷۹.....ج) زنده‌شدن بعضی از مردگان توسط حضرت عیسی
- ۸۰.....شبهه نهم: معاد جسمانی موهوم تناسخ
- ۸۰.....تحلیل و بررسی

- شبهه دهم: حشر انسان‌ها به صورت حیوانات در قیامت ۸۳
- تحلیل و بررسی ۸۳
- شبهه یازدهم: تغییر و تبدل بدن‌های دوزخیان ۸۴
- تحلیل و بررسی ۸۵

فصل دوم: مرگ و عالم برزخ ۸۷

- مقدمه (چگونگی مرگ و اقسام آن) ۸۹
- الف) مرگ طبیعی ۹۱
- ب) مرگ اختزایی ۹۳
- ج) مرگ ارادی ۹۳
- شبهه اول: چگونگی احتضار و جان‌کندن ۹۴
- تحلیل و بررسی ۹۴
- شبهه دوم: چگونگی تشییع ارواح متعدد در یک آن توسط عزرائیل ۹۶
- تحلیل و بررسی ۹۷
- شبهه سوم: چگونگی حضور پیامبر و امامان در کنار صدها محتضر ۹۸
- تحلیل و بررسی ۹۸
۱. تمثل روح ۹۸
۲. مشاهده جسم لطیف مثالی ۹۸
- شبهه چهارم: فلسفه تشییع جنازه، تلقین میت و زیارت اهل قبور؟ ۹۹
- تحلیل و بررسی ۹۹
۱. استمرار علاقه روح به بدن و انتفاع میت از حاضران ۹۹
۲. انتفاع شرکت‌کنندگان ۱۰۰
۳. تکریم میت و صاحبان عزا ۱۰۰
۴. تسلی بازماندگان ۱۰۱
- شبهه پنجم: سؤال قبر (نکیر و منکر) ۱۰۱
- تحلیل و بررسی ۱۰۲
۱. مقصود از قبر، قالب مثالی ۱۰۲
۲. امکان سؤال از کالبد مثالی ۱۰۲

۸۱۱	..... ۲. روح به مکاره‌ها و مکاره‌های خجسته
۱۶۱	..... ۲. اجناس خاص از اجناس روح
۱۵۱	..... ۱. اجناس و اجناس روح
۵۲۱	..... ۱. اجناس و اجناس
۵۳۱	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۶۱۱	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۶۲۱	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۶۳۱	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۶۴۱	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۶۵۱	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۶۶۱	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۶۷۱	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۶۸۱	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۶۹۱	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۷۰۱	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۷۱۱	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۷۲۱	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۷۳۱	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۷۴۱	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۷۵۱	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۷۶۱	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۷۷۱	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۷۸۱	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۷۹۱	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۸۰۱	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۸۱۰	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۸۲۰	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۸۳۰	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۸۴۰	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۸۵۰	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۸۶۰	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۸۷۰	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۸۸۰	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۸۹۰	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۹۰۰	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۹۱۰	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۹۲۰	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۹۳۰	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۹۴۰	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۹۵۰	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۹۶۰	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۹۷۰	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۹۸۰	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس
۹۹۰	..... ۲. اجناس اجناس: اجناس
۱۰۰۰	..... ۱. اجناس اجناس: اجناس

www.ketab.ir

فصل سوم: معاد جسمانی یا روحانی (رویکردها)..... ۱۳۱

دیدگاه اول: معاد جسمانی صرف..... ۱۳۳

نقد و نظر..... ۱۳۴

۱. ادله تجرد روح..... ۱۳۴

۲. انکار تجرد روح انکار حقیقت معاد جسمانی..... ۱۳۵

۳. اعاده معدوم..... ۱۳۵

۴. ابهام در تعریف نفس به جسم لطیف..... ۱۳۶

۵. تغییر و فساد لازمه مادیت..... ۱۳۷

۶. لزوم تناسخ..... ۱۳۷

۷. لزوم بقای عرض بدون معروض..... ۱۳۷

شبهات دیگر..... ۱۳۷

دیدگاه دوم: معاد روحانی (عقلی)..... ۱۳۸

تحلیل و بررسی..... ۱۴۱

۱. تعارض با نصوص دینی..... ۱۴۱

۲. انحصار معاد به انسان‌های کامل..... ۱۴۱

۳. مادی‌انگاری قوه خیال..... ۱۴۱

۴. تناسخ..... ۱۴۲

۵. جمع معاد عقلی و جسمانی..... ۱۴۲

دیدگاه سوم: معاد مثالی..... ۱۴۲

تحلیل و بررسی..... ۱۴۴

۱. ناسازگاری با نصوص دینی..... ۱۴۴

۲. تناسخ..... ۱۴۴

قرائت دیگر (معاد هور قلبی)..... ۱۴۴

دیدگاه چهارم: معاد جسمانی و روحانی..... ۱۴۵

قرائت دیگر (مماثلت بدن اخروی و دنیوی)..... ۱۴۶

شبهات معاد جسمانی..... ۱۴۷

شبهه اول: تفاوت اجمالی بدن محشور با بدن دنیوی..... ۱۴۷

شبهه دوم: تفاوت وجود مادی دنیوی و اخروی (تفکیک بین ماده و جسم)..... ۱۴۸

- آیات ۱۷۴
- روایات ۱۷۶
- علامه طباطبایی ۱۷۷
- امام خمینی علیه السلام ۱۷۹
- استاد مطهری ۱۸۰
- دنیا، حاکمیت اسباب، آخرت، حاکمیت اراده (ابداع) ۱۸۱
- تفاوت جسم و ماده ۱۸۲
- تحلیل و ارزیابی نظریه حکمت متعالیه ۱۸۳
- الف) چگونگی وجود جسم بدون ماده ۱۸۳
- ب) حصر وجود به مادی، مثالی و مجرد ۱۸۴
- ج) چگونگی وجود بدن جسمانی در صقع نفس ۱۸۵
- دوم حرکت قهقری و تنزل ۱۸۵
- د) عدم مطابقت با نصوص دینی ۱۸۶
- ه) عدم دلالت همه نصوص بر معاد ۱۸۷
- تحلیل نظریه معاد مثالی و جسمانی ۱۸۷
- دیدگاه مختار (ترمیم و تکمیل دیدگاه متعالیه) ۱۸۷
- الف) بدن آخروی بدن جسمانی دارای ماده ۱۸۷
- ب) انشای بدن جسمانی توسط نفس یا خداوند ۱۸۹
- ج) بدن مثالی، بدن همراه بدن دنیوی ۱۹۰
- د) مطابقت با نصوص دینی ۱۹۱
- نتیجه گیری ۱۹۱

فصل چهارم: شبهات مربوط به قیامت و حشر ۱۹۳

- شبهه اول: نفخ صور ۱۹۵
- تحلیل و بررسی ۱۹۶
۱. توجه نفخه اول به زندگان ۱۹۶
- نظریه صدرا ۱۹۷
- نظریه علامه طباطبایی ۱۹۸

- ۱۹۹..... ۲. معنای حقیقی نفخ و استعاره‌ای صور
- ۲۰۰..... شواهد قرآنی دیدگاه فوق
- ۲۰۱..... ۳. معنای استعاره‌ای نفخ و صور
- ۲۰۲..... ۴. معنای ظاهری نفخ و صور
- ۲۰۳..... شبهه دوم: حشر و تعمیم آن به دیگر موجودات
- ۲۰۴..... تحلیل و بررسی
- ۲۰۸..... دیدگاه فلاسفه
- ۲۰۸..... حشر حیوانات (استقلالی و تبعی)
- ۲۰۹..... حشر نباتات
- ۲۱۰..... حشر جوامد
- ۲۱۲..... تحلیل و بررسی
- ۲۱۲..... ۱. اختلاف حشر حیوانات به حشر برزخی
- ۲۱۳..... ۲. امکان استعجاب توسط نفس حیوانی
- ۲۱۵..... ۳. حکمت عذاب و انعام بر روی از حیوان ظالم
- ۲۱۶..... شبهه سوم: فلسفه حشر گناهکاران به صورت‌های مختلف
- ۲۱۷..... تحلیل و بررسی
- ۲۱۹..... شبهه چهارم: وزن اعمال
- ۲۲۰..... تحلیل و بررسی
- ۲۲۰..... ۱. وزن هر شیء به حسب آن
- ۲۲۱..... ۲. عدم امکان وزن اعمال با شاخص‌های مادی
- ۲۲۳..... ۳. نبود و تعدد موازین به حسب تعمیم توزین به اعتقادات، اعمال و تروک
- ۲۲۳..... ۴. نتیجه توزین
- ۲۲۴..... شبهه پنجم: احباط و تکفیر
- ۲۲۵..... تحلیل و بررسی
- ۲۲۵..... ۱. آیات دال بر مجازات و پاداش تمام اعمال
- ۲۲۷..... ۲. آیه دال بر درهم‌آمیختن اعمال خیر و شر
- ۲۲۸..... ۳. استحقاق پاداش نیکوکار و عقاب مجرم حکم عقل و عقلا
- ۲۲۹..... ۴. احباط موجب ظلم

- ۲۳۰..... تأثیر تکوینی فعل در نفس..... ۵
- ۲۳۲..... اختصاص احباط به کافر..... ۶
- ۲۳۳..... الف) حکم عبادات کافر.....
- ۲۳۵..... ب) حکم اعمال خیر کافر.....
- ۲۳۶..... شبهه ششم: موازنه.....
- ۲۳۷..... تحلیل و بررسی.....
- ۲۴۱..... شبهه هفتم: نامه اعمال.....
- ۲۴۲..... تحلیل و بررسی.....
- ۲۴۲..... ۱. حمل کتاب بر کتاب مکتوب و امکان وقوعی آن.....
- ۲۴۲..... ۲. حمل کتاب بر اعمال تکوینی.....
- ۲۴۳..... صدرالمآلهین.....
- ۲۴۳..... امام خمینی.....
- ۲۴۳..... علامه.....
- ۲۴۵..... جوادی آملی.....
- ۲۴۵..... حسن زاده آملی.....
- ۲۴۶..... مکارم شیرازی.....
- ۲۴۶..... شبهه هشتم: تحویل نامه اعمال به دست راست یا چپ.....
- ۲۴۶..... تحلیل و بررسی.....
- ۲۴۷..... شواهد معنای کنایه‌ای کتاب و اعطای آن به دست راست و چپ.....
- ۲۴۷..... ۱. رعایت زبان و مرتکزات عرفی.....
- ۲۵۰..... ۲. الزام و الصاق کتاب همه بر گردن.....
- ۲۵۱..... ۳. ابهام در چگونگی اعطای دو کتاب (ثواب‌ها و گناهان) برای انسان.....
- ۲۵۲..... توجیه علامه.....
- ۲۵۲..... ۴. استعمال «بیمینه» به جای «ایمینه».....
- ۲۵۳..... ۵. بخش «وراء ظهره».....
- ۲۵۳..... ۶. آیه «ندعو کل أناس بامامهم».....
- ۲۵۳..... ۷. تکوینی بودن نظام آخروی.....
- ۲۵۴..... شبهه نهم: چگونگی گواهی و تکلم اعضای بدن.....

- اشاره‌ای به دیدگاه‌ها..... ۲۵۵
۱. نطق به قدرت الهی ۲۵۵
۲. ایجاد نطق در اعضا توسط خداوند..... ۲۵۶
۳. نطق کنایه‌ای ۲۵۶
- تحلیل و بررسی ۲۵۶
۴. نطق و شهادت حقیقی اعضا..... ۲۵۷
- الف) امکان علم در جوامد..... ۲۵۷
- اعتراف بعضی از فیزیک‌دانان به وجود آگاهی در ماده ۲۵۸
- ب) تأیید ضبط و حفظ آثار و انعکاس‌های مادی در جوامد توسط علم..... ۲۵۸
- جهان هولوگرافیک..... ۲۵۹
- ج) دلالت ادله نقلی بر وجود علم در جوامد..... ۲۶۰
- ادله و شواهد بر وجود آگاهی در اعضای بدن ۲۶۱
- الف) معنای شهادت ۲۶۲
- ب) اعتراض انسان به شهادت اعضا..... ۲۶۲
- ج) پذیرش شهادت توسط اعضا..... ۲۶۲
- د) نسبت انطاق به خدا..... ۲۶۲
- ه) وجود نطق در همه اشیا..... ۲۶۳
- و) وجود حیات در همه وجودهای اخروی..... ۲۶۳
- تذکار..... ۲۶۳
- شبهه دهم: صراط؛ پلی باریک‌تر از مو و تیزتر از شمشیر..... ۲۶۴
- تحلیل و بررسی..... ۲۶۵
۱. تفسیر ظاهری و مادی از صراط و وصف آن..... ۲۶۵
۲. تأویل وصف صراط..... ۲۶۶
- نظری به دو دیدگاه..... ۲۶۶
۳. تفسیر به حُجج و ادله..... ۲۶۷
۴. تفسیر صراط به معاصی..... ۲۶۸
۵. تفسیر صراط به اعمال انسان و ظهور آن در آخرت..... ۲۶۹
- دلیل دیدگاه..... ۲۷۱

- ۲۷۲..... صدرالمآلهین
- ۲۷۲..... فیض کاشانی
- ۲۷۳..... معاصران
- ۲۷۳..... تذکر
- ۲۷۳..... شبهات شفاعت
- ۲۷۴..... شبهه یازدهم: شفاعت، عملی تبعیض آمیز
- ۲۷۴..... تحلیل و بررسی
- ۲۷۴..... الف) پاسخ شبهه بر مبنای اعتباری انگاری کیفرهای اخروی
- ۲۷۴..... ۱. توقف شفاعت به استحقاق
- ۲۷۶..... ۲. تقسیم شفاعت به مقبول و مردود
- ۲۷۷..... ب) پاسخ شبهه بر مبنای تکوینی انگاری کیفرهای اخروی
- ۲۷۷..... شفاعت مدیون ملکات انسان و تکمیل آنها
- ۲۷۸.....
- ۲۷۹..... فیض کاشانی
- ۲۸۰..... علامه طباطبایی
- ۲۸۰..... استاد مطهری
- ۲۸۱..... سید جلال الدین آشتیانی
- ۲۸۱..... استاد جوادی آملی
- ۲۸۲..... نتیجه و ماحصل
- ۲۸۳..... شبهه دوازدهم: شفاعت موجب تجری و عصیان
- ۲۸۴..... تحلیل و بررسی
- ۲۸۵..... تذکار
- ۲۸۵..... شبهه سیزدهم: شفاعت موجب ترک کیفر عادلانه
- ۲۸۶..... تحلیل و بررسی
- ۲۸۶..... شفاعت در برزخ یا قیامت؟

فصل پنجم: بهشت و جهنم

- ۲۹۱..... شبهه اول: مکان بهشت و جهنم

- ۲۹۱..... پاسخ شبهه
- ۲۹۱..... الف) محلی دور از دسترس انسان
- ۲۹۲..... ب) عدم خلقت فعلی بهشت و جهنم
- ۲۹۲..... ج) بهشت و جهنم پرتو و تجسم اعمال نفس
- ۲۹۳..... تقریر دیگر
- ۲۹۴..... شبهه دوم: فلسفه خلقت پیشین بهشت و جهنم
- ۲۹۴..... تحلیل و بررسی
- ۲۹۵..... شبهه سوم: فلسفه درهای متعدد بهشت و جهنم
- ۲۹۵..... تحلیل و بررسی
- ۲۹۶..... الف) حمل «در» و «شمارگان آن» به معنای ظاهری
- ۲۹۶..... ب) تفسیر «در» به اختلاف و تنوع مراتب بهشت و جهنم
- ۲۹۷..... ج) تفسیر «در» به معنای شناخت انسان و اعمال آنها
- ۲۹۹..... تقریر دیگر
- ۳۰۰..... د) حمل «در و شمارگان آن» به معنای مجازی و مبالغه
- ۳۰۰..... ارزیابی دیدگاهها
- ۳۰۲..... شبهه چهارم: فلسفه جهنم و عذاب آخری
- ۳۰۳..... تحلیل و بررسی
- ۳۰۳..... رویکرد اول: توجیه عذاب آخری با رویکرد اعتباری-انگاری کیفر
- ۳۰۳..... ۱. عذاب مقتضای عدل الهی
- ۳۰۴..... تحلیل و بررسی
- ۳۰۷..... ۲. عدم بازخواست خداوند
- ۳۰۸..... ۳. کیفر، غایت تکلیف
- ۳۰۹..... ۴. عقاب، ضامن اجرای تکلیف
- ۳۱۳..... ۵. کیفر، مقتضای وعید الهی
- ۳۱۵..... پاسخ
- ۳۱۶..... نقل و نقد
- ۳۱۶..... ۶. عقاب، لطف الهی
- ۳۱۷..... تحلیل و بررسی

- ۳۱۹..... کیفر، مقتضای معصیت.....
- ۳۲۰..... تحلیل و بررسی.....
- ۳۲۱..... ۸. عقاب، مقتضای عبودیت و مولویت.....
- ۳۲۲..... پاسخ.....
- ۳۲۶..... ۹. عقاب، ظهور اسمای الهی.....
- ۳۲۸..... تحلیل و بررسی.....
- ۳۲۸..... ۱۰. عقاب، مایه تصفیه و تطهیر نفس.....
- ۳۲۹..... تحلیل و بررسی.....
- ۳۳۱..... ۱۱. عقاب، تشفی خاطر مظلوم.....
- ۳۳۲..... رویکرد دوم: تکوینی‌انگاری عذاب آخروی.....
- ۳۳۲..... کیفر، مقتضای تجسم عمل.....
- ۳۳۴..... طرفداران کیفر تکوینی.....
- ۳۳۵..... شبهه پنجم: چگونه عذاب آخرت (تجسم اعمال).....
- ۳۳۶..... تحلیل و بررسی.....
- ۳۳۶..... تقریر اول: درج و ثبت اثر فعل در عذاب.....
- ۳۳۶..... نقش نفس در تجسم عذاب.....
- ۳۴۱..... توضیح بیشتر از چگونگی عذاب.....
- ۳۴۱..... الف) مشاهده اعمال زشت خود.....
- ۳۴۲..... ب) خلق عذاب توسط نفس.....
- ۳۴۴..... تقریر دوم: عذاب صورت باطنی و ملکوتی عمل.....
- ۳۴۶..... علوم تجربی و تجسم اعمال.....
- ۳۴۹..... شبهات تجسم اعمال.....
- ۳۴۹..... شبهه ششم: عدم تفاوت تکوینی عمل خیر و شر.....
- ۳۵۰..... شبهه هفتم: عدم تصور تجسم در گناهان عدمی.....
- ۳۵۰..... پاسخ.....
- ۳۵۱..... شبهه هشتم: عدم اطلاع انسان از عذاب باطنی خود.....
- ۳۵۲..... شبهه نهم: تنافی با شفاعت و توبه و عفو.....
- ۳۵۳..... شبهات بعضی از معاصران.....

- شبهه دهم: پیدایش سکولاریزم ۳۵۴
- شبهه یازدهم: تحدید سلطنت اُخروی خداوند (رجوع کیفر اعتباری به تکوینی) ... ۳۵۷
- پاسخ ۳۵۷
- شبهه دوازدهم: ناسازگاری با حسن و قبح ۳۵۸
- شبهه سیزدهم: پیدایش اصالت سود (یوتی‌لی‌تاریزم) ۳۵۹
- پاسخ حلی ۳۶۰
- جواب نقضی ۳۶۱
- نتیجه و چکیده بحث ۳۶۲
- شبهه چهاردهم: عذاب کفار و پیروان ادیان دیگر ۳۶۲
- تحلیل و بررسی ۳۶۳
- اول: تفکیک بین کافر مقصر و قاصر (مستضعف فکری) ۳۶۳
- امام خمینی ۳۶۴
- آیت‌الله خویی ۳۶۴
- علامه طباطبایی ۳۶۵
- شہید مطهری ۳۶۵
- استاد محمدتقی جعفری ۳۶۶
- استاد سبحانی ۳۶۷
- ادله عدم عذاب کافر قاصر ۳۶۸
۱. قرآن ۳۶۸
- ۱.۱. قبح عقاب بالاین ۳۶۸
- ۲.۱. قبح عقاب ناتوان ۳۶۹
۲. روایات ۳۷۰
- ۲.۱. تفسیر کفر به وجود ۳۷۰
- ۲.۲. ایجاد حلقه سوم بین ایمان و کفر ۳۷۱
۳. دلیل عقلی ۳۷۳
- پاسخ چند شبهه دیگر ۳۷۴
۱. اطلاق کافر بر شاک، غافل و جاهل ۳۷۴
۲. مطلق کافر، موضوع عذاب اُخروی ۳۷۵

- ۳۷۶.....۳. اختصاص تقیید به جاهل و شاک مسلمانان
- ۳۷۷.....دوم: تبیین عذاب کافر با مبنای تکوینی انگاری عذاب
- ۳۷۸.....شبهه پانزدهم: عمل خیر کافر
- ۳۷۸.....تحلیل و بررسی (توجه به حسن فاعلی)
- ۳۸۱.....چگونگی تأثیر اعمال خیر کفار
- ۳۸۱.....شبهه شانزدهم: عذاب جاودانه کافر
- ۳۸۲.....تحلیل و بررسی
- ۳۸۲.....۱. تأثیر ماندگاری کفر در نفس
- ۳۸۳.....۲. توجیه و تأویل عذاب ابدی
- ۳۸۵.....کتابنامه
- ۳۹۹.....فهرست آیات
- ۴۰۹.....فهرست روایات
- ۴۱۱.....فهرست اشعار
- ۴۱۳.....نمایه
- ۴۱۹.....نمایه موضوعی